

10. Танасійчук, О. М. Комплексний міждисциплінарний підхід до класифікації архетипів особистості. 2014.

11. Русаков С. С. Езотерична складова у новітній світоглядній парадигмі. *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2011. № 3. С. 101–105.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-13>

СОЦІАЛЬНО-КУЛЬТУРНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ НАУКОВОГО ПІЗНАННЯ: ГЕНДЕРНИЙ АСПЕКТ

Кушерець Т. В.

кандидат філософських наук,

доцент кафедри політології, права та філософії

Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя

м. Ніжин, Україна

Філософія науки кінця ХХ – початку ХХІ ст. все більше акцентує свою увагу на соціально-культурних аспектах наукової діяльності. Важливо підкреслити, що у центрі уваги перебуває не тільки вивчення впливу наукових досліджень на людське життя та соціальні відносини, але й складна взаємодія між соціальними відносинами, цінностями та науковими пошуками. Окрім цього, у фокус аналізу потрапляють внутрішні соціальні елементи та соціальна взаємодія, які властиві самому процесу дослідження. Те, що сучасна філософія науки надає цим питанням великого значення, не є випадковим, а обумовлене збігом впливових факторів. Одним із таких чинників є зростання масштабів соціальних рухів, у тому числі жіночого, представники якого здійснюють критику домінуючих парадигм розвитку науки. У галузі епістемології та філософії науки феміністська думка постає як альтернатива класичній методології наукового знання з характерними для неї принципами емпіризму, об'єктивності і раціоналізму. Ж.-М. К'юбільє зауважив, що «без врахування принципів особливостей кожної зі статей ... наука мала справу з «людиною взагалі», тобто з чоловіком у медицині, психології, різного роду врядуванні, дизайні і т. д.» [1, с. 101]. У нових концепціях історії науки спостерігається тенденція відходу від інтерналістської історіографії та виявлення значення соціальної динаміки і контекстуальних чинників. Антинормативні підходи в соціології науки разом із філософським зрушенням

в бік натуралізму і прагматизму ще більше розширили сферу цих досліджень.

Розглянемо ті напрямки феміністичних досліджень, що безпосередньо впливають на формування нових філософських моделей наукового знання, в яких враховується його соціальний аспект. Так, Евелін Келлер (1985) запропонувала психодинамічну модель знання та об'єктивності, стверджуючи, що певний психологічний профіль, якому сприяють типові закономірності чоловічого психологічного розвитку, пов'язують знання та об'єктивність із домінуванням. Феміністичний кут зору на об'єктивність змушує пом'якшити її традиційні вимоги. Щоб досягти об'єктивності, вчені зазвичай вживають ряд заходів, включаючи використання чітких планів проведення експериментів, контролю змінних, відтворюваність результатів, експертну оцінку тощо. Ці заходи допомагають зменшити суб'єктивні упередження і помилки та підвищити надійність і достовірність результатів дослідження. Феміністичний погляд акцентує увагу на тому, що об'єктивність також вимагає від науковців підтримувати відкриту та чесну позицію в процесі дослідження, поважати та враховувати погляди та думки інших учених, а також приймати і реагувати на критику та запитання. Тому досягнення ідеальної об'єктивності виступає свого роду «регуляторним принципом», який залишаючись бажаним і корисним для зростання наукового знання, все ж не має бути репресивним. Бо вчені – це живі люди, і на них можуть впливати неусвідомлені упередження, особиста думка та інші суб'єктивні чинники. Усвідомлення меж класичної науки пов'язане як з розвитком самої науки, так із тенденціями розвитку суспільства в бік відкритості, множинності культурних альтернатив, формування нових стилів життя.

Одна з провідних тем, що обговорюється феміністськими філософами науки, присвячена ролі контекстуальних цінностей у науковому пізнанні. Деякі феміністки, серед яких Джанет Курані (2003), стверджують, що, враховуючи те, що цінності відіграють певну роль у науковому дослідженні, соціально прогресивні цінності повинні формувати не лише рішення про те, що досліджувати, але й процеси обґрунтування. Філософи науки повинні включати приклади актуальних цінностей у своїх твердженнях про характер наукової діяльності. Основна проблема полягає в тому, щоб визначити критерій «прогресивності» цінностей у плюралістичному суспільстві, де навряд чи можна досягти консенсусу щодо того, що є цінностями, якими слід керуватися в процесі дослідження. Цікавою в цьому контексті є дискусія між згаданою феміністкою та Рональдом Гіером (2003), який сумнівається в можливості досягнення одностайного консенсусу щодо цінностей для філософського аналізу чи наукового дослідження

в межах певної соціальної групи або суспільства загалом [3]. Протенавність ціннісних розбіжностей не повинна гальмувати розвиток науки. Єдино вірною стратегією виходу з даної ситуації є, на наш погляд, запропоноване Е. Агацці конструктивне порівняння різних цілей і цінностей всіма учасниками пристрастності захисту своєї позиції та визнанням вимог інших учасників діалогу.

Ідея про те, що соціальна організація наукової спільноти має відношення до знань, створених цією спільнотою, активно використовується як представниками феміністської філософії, так і емпірично спрямованої соціології науки. Однак існують глибокі розбіжності в їхніх поглядах щодо того, які особливості цієї соціальної організації вважаються доречними та як вони виражені в теоріях і моделях, прийнятих даною спільнотою. Гендерні відносини, на яких зосереджувалися феміністки, залишаються невизнаними соціологами, які проводять програми макро- чи мікросоціологічних досліджень. Науковці та науковці-феміністки також відрізняються від учених, що займаються емпіричними та культурними дослідженнями науки, своїм заклик до створення альтернативних теорій і підходів у науці. Ці заклики означають, що актуалізація філософських питань про істинність та обґрунтування є не лише законними, але й корисними інструментами для просування феміністських ідей в науці. Однак, як показала реальна практика різних трактувань об'єктивності, філософські концепції часто переробляються, щоб бути зручними для застосування до змісту чи епізодів, які перебувають у фокусі уваги дослідників [3].

Новою дослідницькою перспективою для феміністично орієнтованих філософів стала дискусія про існування гендерного розуму. Реальність і основа спостережуваних гендерних відмінностей були предметом багатьох досліджень наприкінці ХХ століття, а на початку ХХІ століття ці питання викристалізувалися в контексті дискусій про мозок і пізнання, активними учасниками яких були філософи, нейрофізіологи та вчені-когнітивісти. Ребекка Джордан-Янг (2010), Корделія Файн (2010) та їх колеги проводять дослідження, метою яких є спростування твердження про гендерний розум. До негативних висновків приходять і деякі вчені, які займаються проблемою біологічного расового реалізму. Однак остаточних висновків у цій дискусії ще не зроблено, бо достатньо переконливими є і аргументи з табору прихильників ідей біологічного расового реалізму та біології гендерних відмінностей [3]. Дослідження такого змісту підживлюють загальну філософську дискусію про зв'язок мозку та свідомості в контексті нових відкриттів у галузі нейрофізіології та когнітивних наук. Серед основних причин, чому значна частина філософів скептично ставиться до достовірності когнітивно-наукового пояснення діяльності людського

розуму, зазначають ігнорування суб'єктивного досвіду, який не піддається фіксації науковими методами спостереження, експерименту та вимірювання. Позитивістським підхід ігнорує суб'єктивність, емоційність і ціннісні аспекти розумової діяльності, без яких складна робота свідомості людини постає у значно спрощеному вигляді.

Деякі феміністки стверджують, що деякі стандартні філософські підходи до науки, можуть бути використані для вираження феміністичних проблем. Нельсон (1990) використовує холізм і натуралізм Куайна, щоб проаналізувати дебати в новітній біології. Елізабет Поттер (2001) адаптує мережеву теорію наукового висновку Мері Гессе для аналізу гендерних аспектів фізики XVII століття. Хелен Лонгіно (1990) розвиває контекстуальний емпіризм для аналізу досліджень еволюції людини та нейроендокринології. На додаток до прямої ролі гендерних упереджень, науковці звернули увагу на те, як спільні цінності в контексті рецепції можуть надавати апіорі неправдоподібність певним ідеям. Келлер (1983) стверджував, що це була доля неортодоксальних пропозицій Барбари Мак-Клінток щодо генетичної транспозиції. Стівен Келлерт (1993) зробив подібну пропозицію щодо тодішнього опору так званій теорії хаосу, тобто використання нелінійної динаміки для моделювання процесів, таких як зміна клімату [3].

Отже, спираючись на роботи вчених-феміністок, які викривали та критикували науку, яка пов'язана з гендерними упередженнями, з одного боку, так і на теорії гендеру – з іншого, історики та філософи науки запропонували різноманітні моделі наукового знання та сформулювали міркування стосовно перспективності проведення подальших досліджень соціальних аспектів наукової діяльності. Загалом феміністично зорієнтована філософія значно розширює кордони уяви про людські можливості та здібності, створюючи новий образ недуалістичної, неієрархічної моделі знання та відносин. Така філософія дає можливість зрозуміти, що «ті цінності та навички, котрі пов'язані з тими видами діяльності, які традиційно асоціювались з жінками, й ті способи, в яких реалізується досвід у цій діяльності та увага до неї, можуть радше розширити, аніж обмежити здатність людини проявляти свої інтелектуальні, мистецькі та професійні здібності в інших сферах діяльності» [2, с. 73]. Більше того, ця філософія значною мірою впливає на формування провідних напрямків дослідження в сучасній епістемології та теорії пізнання.

Література:

1. К'юбільє Ж. М. Порногламур. Київ : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2008. 176 с.

2. Тейлор Ч. Мультикультуралізм і «Політика визнання». Київ : Альтерпрес, 2004. 172 с.

3. The Social Dimensions of Scientific Knowledge. Stanford Encyclopedia of Philosophy URL: <https://plato.stanford.edu/contents.html> (дата звернення: 15.11.2023).

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-381-4-14>

ЕПІСТЕМОЛОГІЧНИЙ ВИМІР ПРОБЛЕМИ ЄДНОСТІ ПРИРОДНИЧО-НАУКОВОГО ТА ГУМАНІТАРНОГО ЗНАННЯ

Легкун Т. В.

*кандидат філософських наук,
викладач*

*Навчально-наукового інституту філософії та освітньої політики
Українського державного університету імені Михайла Драгоманова
м. Київ, Україна*

Філософія науки розвивається одночасно з самою наукою і виступає самосвідомістю науки. Протягом історії прослідковується тісний зв'язок філософії та науки. З одного боку, філософія, спираючись на досягнення науки, розвиває свої ідеї, принципи та категоріальний апарат, а з іншого – активно впливає в якості світоглядно-методологічної основи на процеси фундаментальних наукових відкриттів, їх інтерпретацію і включення в культурний контекст. Філософія усвідомлює себе як система знання, що розвивається, яке подібно науці, не закінчується ні на одному етапі свого розвитку досягненням завершеної та всеохоплюючої картини світобудови. Водночас філософія все більше звертає увагу на специфіку пізнання та знання не лише в науці, й в інших галузях культури – мистецтва, моралі, політичній та правовій свідомості, повсякденному мисленні, релігійному досвіді.

Зміст наукового знання визначається природою світу і не залежить від соціальної генези науки в цілому. “Ріст наукового знання виступає одним із важливих факторів динамізму сучасної цивілізації, характерних для неї тенденцій постійних видозмін та оновлень” [1, с. 153].

Сучасна наука – продукт визначеної культурно-історичної ситуації. Так, наприклад, в античній науці теорія розумілась як вираження певного змісту, який попередньо даний і може споглядатись, інтуїтивно схоплюватись. У зв'язку з таким підходом повинні зафіксувати нереле-